

WERELD
MUZIEK

maandag 15 december 2008

Kleine Zaal – 20.15 uur

Polyfonie – eerste concert

Tempvs Fvgit

Patrick Vignoli	secunda
Hervé Muglioni	secunda
Sébastien Bonetti	bassu
Eric Natali	bassu
Louis Fanucchi	terza

De meditatieve polyfonie van Corsica

Corsica & Nebbiu

Het Franse eiland Corsica ligt in de Middellandse Zee, ruim honderd kilometer voor de kust van Toscane, ongeveer op de breedtegraad van de Italiaanse hoofdstad Rome. Met een oppervlakte iets groter dan de twee provincies Holland bij elkaar, is het een van de grootste mediterrane eilanden. Momenteel telt Corsica zo'n 250.000 inwoners, die voor een belangrijk deel wonen in de aan de westkust gelegen hoofdstad Ajaccio. In deze stad werd de beroemdste Corsicaan ooit geboren, namelijk Napoleon Bonaparte (1769-1821), die zichzelf in 1804 tot keizer van Frankrijk kroonde.

Voordat het in 1768 onderdeel werd van de Franse Republiek, was Corsica al vanaf de dertiende eeuw in handen van de Republiek Genua, destijds een zeevarende staat in het noorden van Italië, dat het eiland gebruikte als handelspost. Het Corsu, de lokale romaanse taal, is – door de nabijheid van Toscane en de uiteindelijke Franse overheersing – een Toscaans dialect met duidelijke invloeden uit het Frans.

In het noorden van Corsica ligt de provincie Nebbiu. De naam van deze provincie is afgeleid van het Italiaanse woord *nebbia*, dat 'mist' betekent; dit vanwege de dikke mist die in de winter langdurig vanuit de Cap Corse optrekt. De belangrijkste stad in Nebbiu is Saint-Florent, waar in de twaalfde eeuw de bouw van de kathedraal Santa Maria Assunta werd voltooid, als zetel voor de bisschop van Pisa. Het vocaal ensemble Tempvs Fvgit, dat het Latijnse spreekwoord 'de tijd vliedt' in originele spelling als naam heeft aangenomen, houdt het geestelijk repertoire maar ook de eeuwenoude manier van meerstemmig zingen van Corsica volop in leven.

Middeleeuwse polyfonie

De westerse meerstemmig gezongen muziek, oftewel de polyfonie, ontwikkelde zich in hoofdzaak binnen de katholieke kerk. De eenstemmigheid van het gregoriaans, het enorme repertoire van getoonzette heilige teksten uit de katholieke eredienst, werd vanaf de negende eeuw steeds vaker omzongen door een of meer verschillende stemmen. Het geheel van originele gregoriaanse melodie en tegenstemmen werd 'organum' genoemd. Vanwege de liturgische status van het gregoriaans konden de tegenstemmen niet zomaar wat doen: hoofd- en tegenstemmen verliepen in hetzelfde ritme en de tonale afstand ertussen was streng beperkt tot de zogeheten 'perfecte consonanten', oftewel de meest welluidende intervallen; immers, niets mocht de aandacht van de wil van de Schepper afleiden. Deze vorm van meerstemmigheid wordt ook wel 'parallel organum' genoemd.

De meerstemmige verrijking van het gregoriaans beviel kennelijk goed, want in de tweede helft van de twaalfde eeuw had het organum zich ontwikkeld tot een bijzonder verfijnde kunstvorm, waaraan voor het eerst in de westerse muziekgeschiedenis namen van componisten zijn verbonden, te weten Leoninus en Perotinus, beiden zangmeester aan de Notre Dame in Parijs. In hun composities wordt het gregoriaans opgerekt en feitelijk gedeconstrueerd doordat de opeenvolgende tonen van het gezang lang aangehouden in de onderstem klinken; de bovenstemmen, soms wel drie verschillende, krijgen hierdoor alle tijd om met gevarieerde ritmische patronen een hecht stemmenweefsel vol te zingen. Deze compositorische expansie kan op een lijn worden gezet met de architectonische expansie die in dezelfde periode leidde tot de bouw – in heel Europa – van ontzagwekkende kathedralen.

Vanuit het middeleeuwse Parijs terug naar het heden op Corsica.

Tempvs Fvgit

Uit de fraai vormgegeven website van Tempvs Fvgit (www.tempus-fugit.com.fr) blijkt dat het vocaal ensemble een duidelijke missie heeft: de onbegeleide geestelijke gezangen uit de dertiende tot de zestiende eeuw, die hun oorsprong vinden in de Corsicaanse provincie Nebbiu, levend houden en de bijbehorende zangtraditie buiten Corsica uitdragen. In 2008 deed het ensemble Portugal, Duitsland en Estland aan, en nu dus ook Nederland. Mocht u na dit optreden de smaak te pakken hebben: het ensemble heeft reeds in 2003 een cd uitgebracht bij Longdistance, het Franse kwaliteitslabel voor wereldmuziek; een aantal werken die vanavond worden uitgevoerd staat erop.

Hoewel musicologen recentelijk een beperkt aantal uitgeschreven liederen terugvonden, opgetekend door Franciscanen, werden de meeste melodieën in het oude Corsica mondeling doorgegeven. Vrouwen zingen er doorgaans solo; de meerstemmige traditie is traditioneel voorbehouden aan mannen. De polyfonie die zich in Nebbiu gedurende de late Middeleeuwen heeft ontwikkeld, lijkt sterk op het eerder beschreven parallelle organum. Een belangrijk verschil is dat de hoofdmelodie niet altijd tot de bas beperkt is, maar ook in de andere stemmen kan klinken. De tegenstemmen lopen in principe parallel aan de hoofdstem, maar dat zeker niet slaafs. Opmerkelijk zijn de vocale versieringen die alle stemmen maken om de parallelliteit van de meerstemmige textuur te verlevendigen. De harmonie is driestemmig: de middelste stem *secunda* begint doorgaans het lied en bepaalt daarmee de toonhoogte en de basismelodie. De laagste stem *bassu* volgt de *secunda* en begeleidt en ondersteunt deze. De hoogste stem *terza* zingt zanglijnen over de andere stemmen heen en brengt aldus versieringen aan. Er wordt veelvuldig gebruik gemaakt van *ribucatta*, een vrije zangstijl met veel vibrato, waarbij geringe tijdsintervallen tussen de individuele stemmen ontstaan.

Sommige musicologen – zoals Marcel Pérès, artistiek leider van het uit Frankrijk afkomstige Ensemble Organum – veronderstellen dat het geïmproviseerd versierend zingen van gregoriaans en polyfone zangvormen ook in de noordelijke muzikale centra werd gepraktiseerd; dus ook in de Notre Dame van Parijs. Deze traditie zou verloren zijn gegaan omdat de muzieknotatie uit de twaalfde en dertiende eeuw de vocale versieringen niet weergeeft. Geen toeval dat Ensemble Organum opnames van middeleeuwse polyfonie heeft gemaakt, zoals bijvoorbeeld van de miszetting door Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377), met in het ensemble juist Corsicaanse zangers!

Vanwege de ligging van Corsica in de Middellandse Zee is haar meerstemmige kerkmuziek onmiskenbaar beïnvloed door de Byzantijnse kerkmuziek, maar ook door de muziek uit het Midden-Oosten. Wat Tempvs Fvgit voor de westerse luisteraar zo uniek maakt, is enerzijds de manier van zingen, en anderszijds de klankkleur die de zangers vormen. Zij staan altijd op elkaar gericht in een halve cirkel, waardoor het versierend zingen artistiek doel én sociale interactie is, vergelijkbaar met bijvoorbeeld improvisatie in de jazz. De klankkleur van het ensemble is een adembenemend amalgaam van hechte meerstemmigheid, gekruid met een soms ongepolijst, bijna ruw timbre. De tijd vliedt inderdaad altijd voort, maar de eeuwenoude meditatieve gezangen uit Corsica hebben voorlopig in ieder geval de ideale ambassadeurs gevonden.

Arjan van Dijk